

Beata Górska-Grabarczyk

GRÓB SKRZYNKOWY KULTURY POMORSKIEJ Z ODRÓW
GM. CZERSK STAN. 3 W BORACH TUCHOLSKICH

Cmentarzysko kultury pomorskiej w Odrach stan. 3 położone jest na krawędzi wysokiego wzniesienia morenowego około 300 m na południowy zachód od koryta rzeki Wdy (rys. 1). W odległości około 1 km na północny wschód znajduje się osada tej kultury (Odry stan. 2)¹, natomiast 300 m dalej na wschód od niej – cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi kultury wielbarskiej (Odry stan. 1). Stanowisko po raz pierwszy zostało rozpoznane przez J. Kostrzewskiego w 1926 r. podczas penetracji najbliższych okolic badanego wówczas cmentarzyska z kręgami kamiennymi². Interesujący nas obiekt oznaczono wtedy jako Odry-Miedzno³, a obecnie jako Odry stan. 3 i pod tą nazwą jest on wpisany do rejestru zabytków Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Bydgoszczy.

Prace badawcze rozpoczęto w 1987 r. i kontynuowano w 1988⁴. Ich celem była weryfikacja stanowiska⁵. Obiekt pokryto wykopami sondażowymi o sze-

¹ J. Kostrzewski, *Kilka osad kultury grobów skrzynekowych i zagadnienie przynależności etnicznej tej kultury*, „Przegląd Archeologiczny” 1937, t. 4, s. 273–275; L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. 1, Wrocław 1966, s. 292–293, ryc. 21; E. Grzelakowska, *Próba rekonstrukcji zmian roślinności w okolicach osady kultury pomorskiej w Odrach na podstawie źródeł przyrodniczych (podsumowanie wstępnej fazy badań)*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1990, Folia archaeologica 13, s. 13–24; E. Grzelakowska, Z. Balwierz, *Próba korelacji form osadnictwa pradziejowego z wynikami badań paleobotanicznych w mikroregionie oderskim*, *ibidem*, 1992, Folia archaeologica 16, s. 275–284.

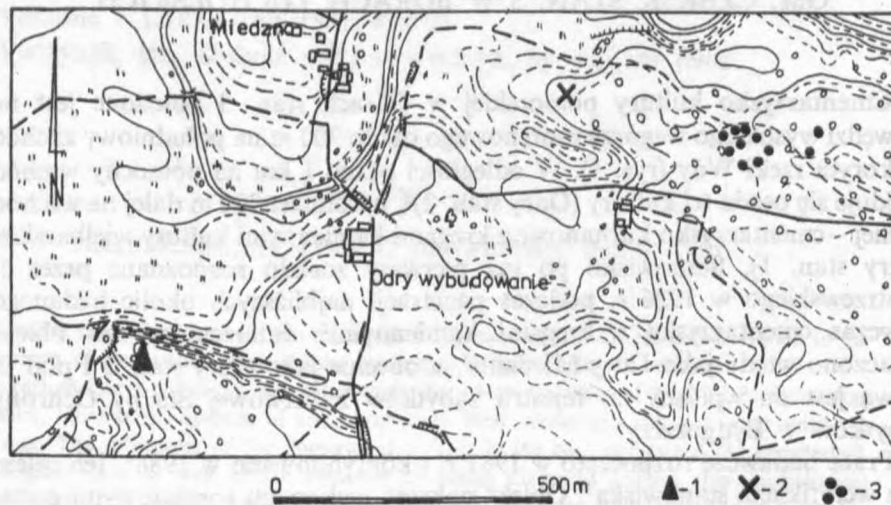
² J. Kostrzewski, *Kurhany i kręgi kamienne w Odrach, w pow. chojnickim*, „Rocznik Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu” 1928, t. 3, s. 55–95; por. także Z. A. Rajewski, *Nowe nabytki Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1926–1927*, „Przegląd Archeologiczny” 1933, t. 4, s. 248–260.

³ Rajewski, *op. cit.*, s. 252.

⁴ Informacje na ten temat patrz T. Grabarczyk, *Rozwój osadnictwa pradziejowego w Borach Tucholskich od schyłkowego paleolitu do III w. n.e.*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1992, Folia archaeologica 16, s. 49–50.

⁵ Badania te są częścią programu mającego na celu weryfikację stanowisk kultury pomorskiej w południowej strefie Pomorza Wschodniego.

rokości 1 m (rys. 2), wykorzystując wolną przestrzeń między drzewami. Cały obszar, na którym znajduje się cmentarzysko, jest zalesiony. Podczas eksploracji stwierdzono obecność zniszczonego materiału zabytkowego. Odkryto również skrzynię kamienną wyrabowanego grobu, której dno wybrukowane było niewielkimi otoczakami. Do jej zachodniej ściany przylegał nienaruszony pochówek bezpopielnicowy⁶. W czasie prac znaleziono także wiele fragmentów ceramiki, kubek gliniany⁷ oraz dwie trójkątne zawieszki wykonane z brązu⁸, podobne do odnalezionych na cmentarzysku w Nowym Glińcu, gm. Żukowo⁹. Ustalenie chronologii na podstawie tego materiału było utrudnione.

Rys. 1. Położenie stanowiska: 1 – Odry stan. 3, cmentarzysko kultury pomorskiej; 2 – Odry stan. 2, osada kultury pomorskiej; 3 – Odry stan. 1, cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej

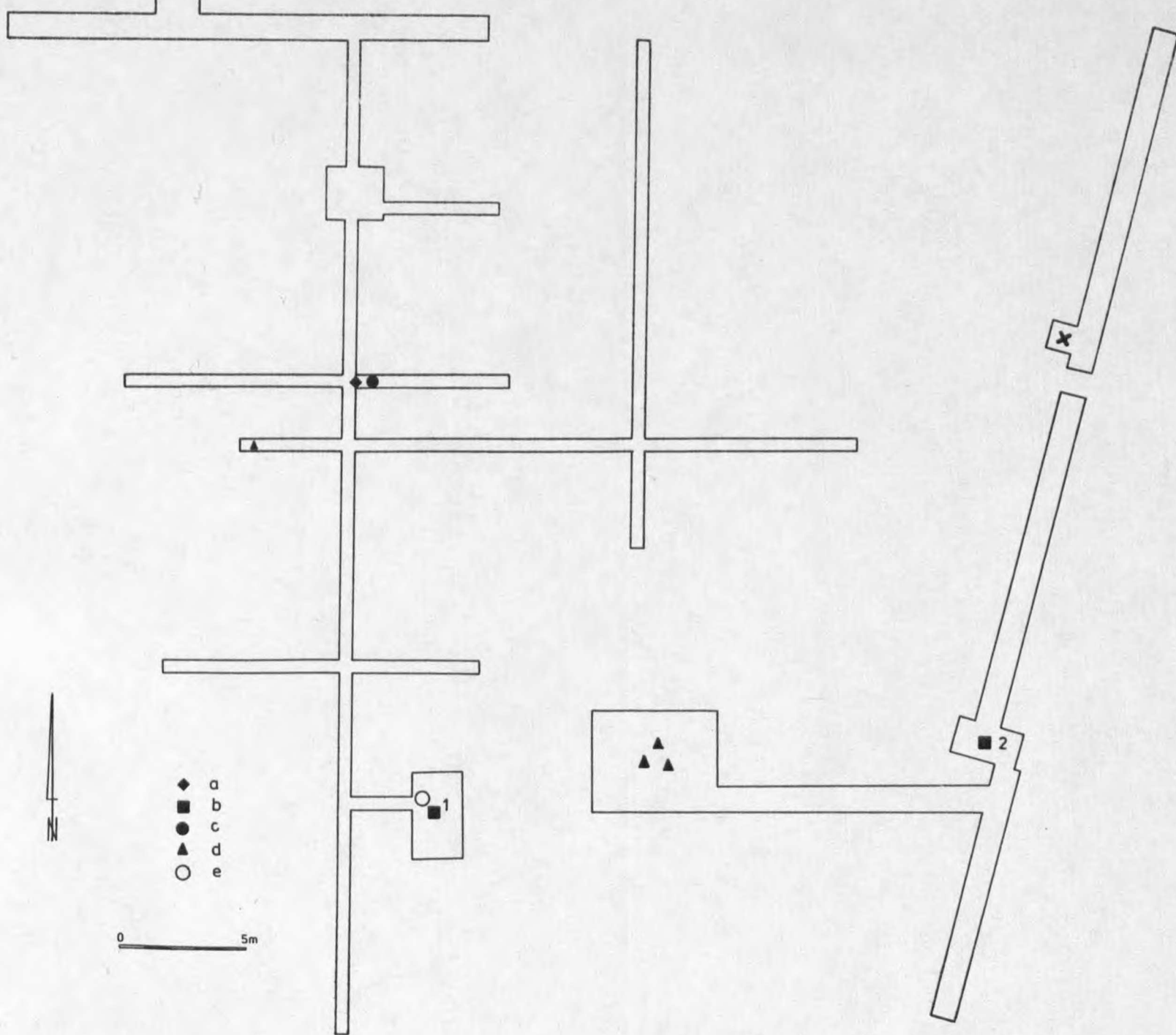
W roku 1991 wytyczono kolejne wykopy sondażowe. Początkowym efektem ich eksploracji było wydobycie licznych ułamków ceramiki, pochodzących prawdopodobnie ze zniszczonych pochówków. W jednym z sondaży (rys. 2) odsłonięto pozostałości grobów popielnicowych uszkodzonych przez głęboką orkę. Były tam spalone kości ludzkie oraz liczne fragmenty ceramiki zdobionej ornamentem przypominającym meander. W kolejnym wykopie usytuowanym w południowo-wschodniej części cmentarzyska (rys. 2) odkryto grób skrzynkowy (rys. 3). Nakryty był płytami kamiennymi tworzący-

⁶ Grabarczyk, *op. cit.*, tab. XII.

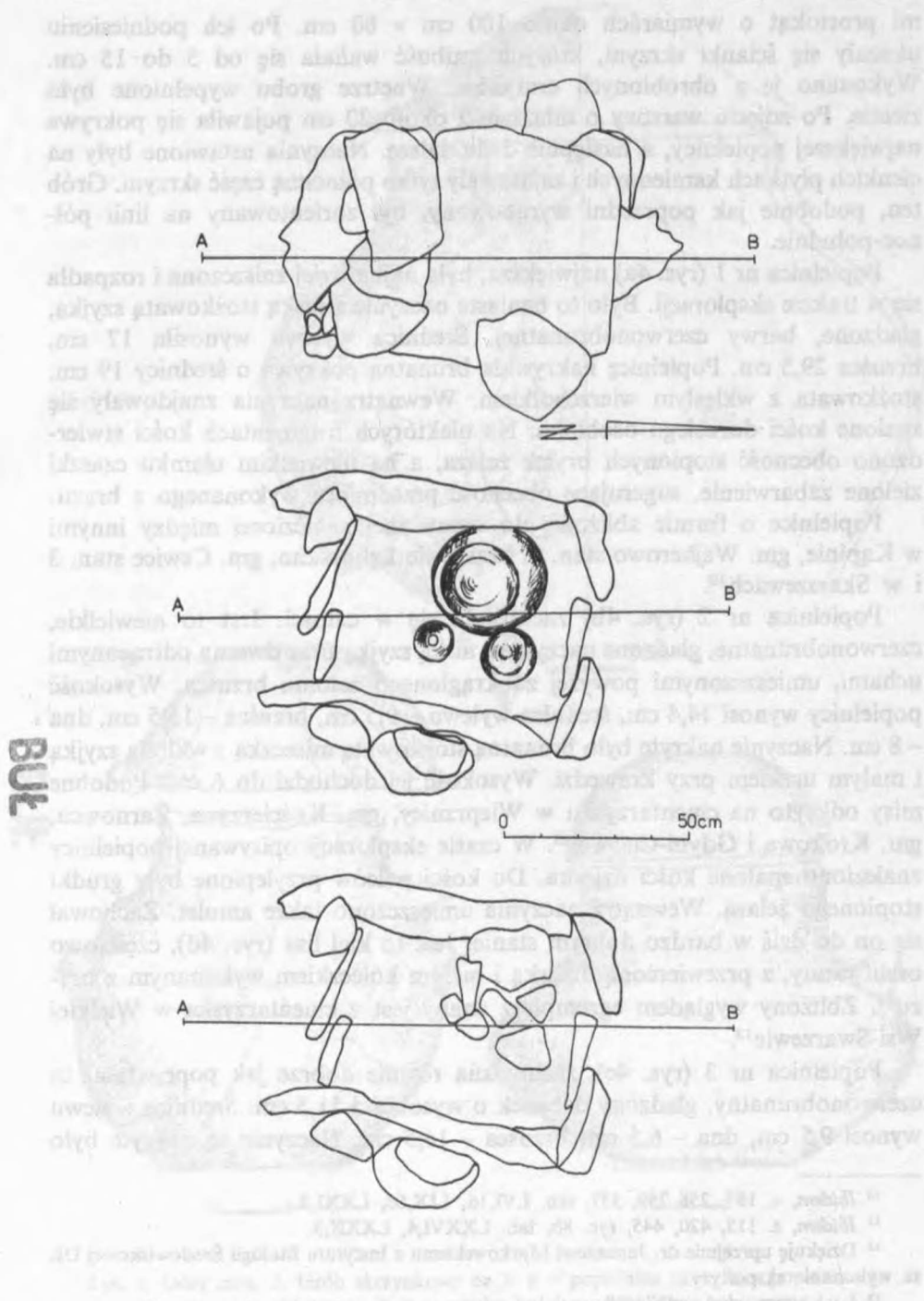
⁷ *Ibidem*, tab. XIII.

⁸ *Ibidem*, tab. IX: 2,4.

⁹ Łuka, *op. cit.*, s. 129–130, tab. XXXVII, 5.

Rys. 2. Lokalizacja wykopów na cmentarzysku kultury pomorskiej. Odry stan. 3: a- kubek gliniany; b - groby skrzynkowe (1 - grób skrzynkowy nr 1, 2 - grób skrzynkowy nr 2); c - zawieszki wykonane z brązu; d - fragmenty ceramiki; e - grób jamowy

Rys. 3. Odry stan. 3. Grób skrzynkowy nr 2, fazy eksploracji grobu

mi prostokąt o wymiarach około 100 cm × 60 cm. Po ich podniesieniu ukazały się ścianki skrzyni, których grubość wahała się od 5 do 15 cm. Wykonano je z obrobionych eratyków. Wnętrze grobu wypełnione było ziemią. Po zdjęciu warstwy o miąższości około 20 cm pojawiła się pokrywa największej popielnicy, a następnie dwie dalsze. Naczynia ustawione były na cienkich płytkach kamiennych i zajmowały tylko północną część skrzyni. Grób ten, podobnie jak poprzedni wyrabowany, był zorientowany na linii północ-południe.

Popielnica nr 1 (rys. 4a) największa, była najbardziej zniszczona i rozpadła się w trakcie eksploracji. Było to baniaste naczynie z niską stożkową szyjką, gładzone, barwy czerwobrunatnej. Średnica wylewu wynosiła 17 cm, brzuśca 29,5 cm. Popielnicę nakrywała brunatna pokrywa o średnicy 19 cm, stożkowa z wklęsłym wierzchołkiem. Wewnątrz naczynia znajdowały się spalone kości dorosłego osobnika. Na niektórych fragmentach kości stwierdzono obecność stopionych bryłek żelaza, a na niewielkim ułamku czaszki zielone zabarwienie, sugerujące obecność przedmiotu wykonanego z brązu.

Popielnice o formie zbliżonej do omawianej znaleziono między innymi w Kąpinie, gm. Wejherowo stan. 2, Maszewie Lęborskim, gm. Cewice stan. 3 i w Skarszewach¹⁰.

Popielnica nr 2 (rys. 4b) zachowała się w całości. Jest to niewielkie, czerwobrunatne, gładzone naczynie z niską szyjką oraz dwoma odtrąconymi uchami, umieszczonymi powyżej zaokrąglonego załomu brzuśca. Wysokość popielnicy wynosi 14,4 cm, średnica wylewu – 9,5 cm, brzuśca – 15,5 cm, dna – 8 cm. Naczynie nakryte było brunatną stożkową miseczką z wklęsłą szyjką i małym uszkiem przy krawędzi. Wysokość jej dochodzi do 6 cm. Podobne misy odkryto na cmentarzysku w Wieprznicy, gm. Kościerzyna, Żarnowcu, gm. Krokowa i Gdyni-Cisowej¹¹. W czasie eksploracji opisywanej popielnicy znaleziono spalone kości dziecka. Do kości palców przyklepione były grudki stopionego żelaza. Wewnątrz naczynia umieszczono także amulet. Zachował się on do dziś w bardzo dobrym stanie. Jest to kiel lisa (rys. 4d), częściowo oszlifowany, z przewierconą dziurką i małym kółeczkiem wykonanym z brązu¹². Zbliżony wyglądem egzemplarz znany jest z cmentarzyska w Wielkiej Wsi-Swarzewie¹³.

Popielnica nr 3 (rys. 4c), zachowana równie dobrze jak poprzednia, to czerwobrunatny, gładzony dzbanek o wysokości 11,5 cm. Średnica wylewu wynosi 9,5 cm, dna – 6,5 cm, brzuśca – 16,5 cm. Naczynie to nakryte było

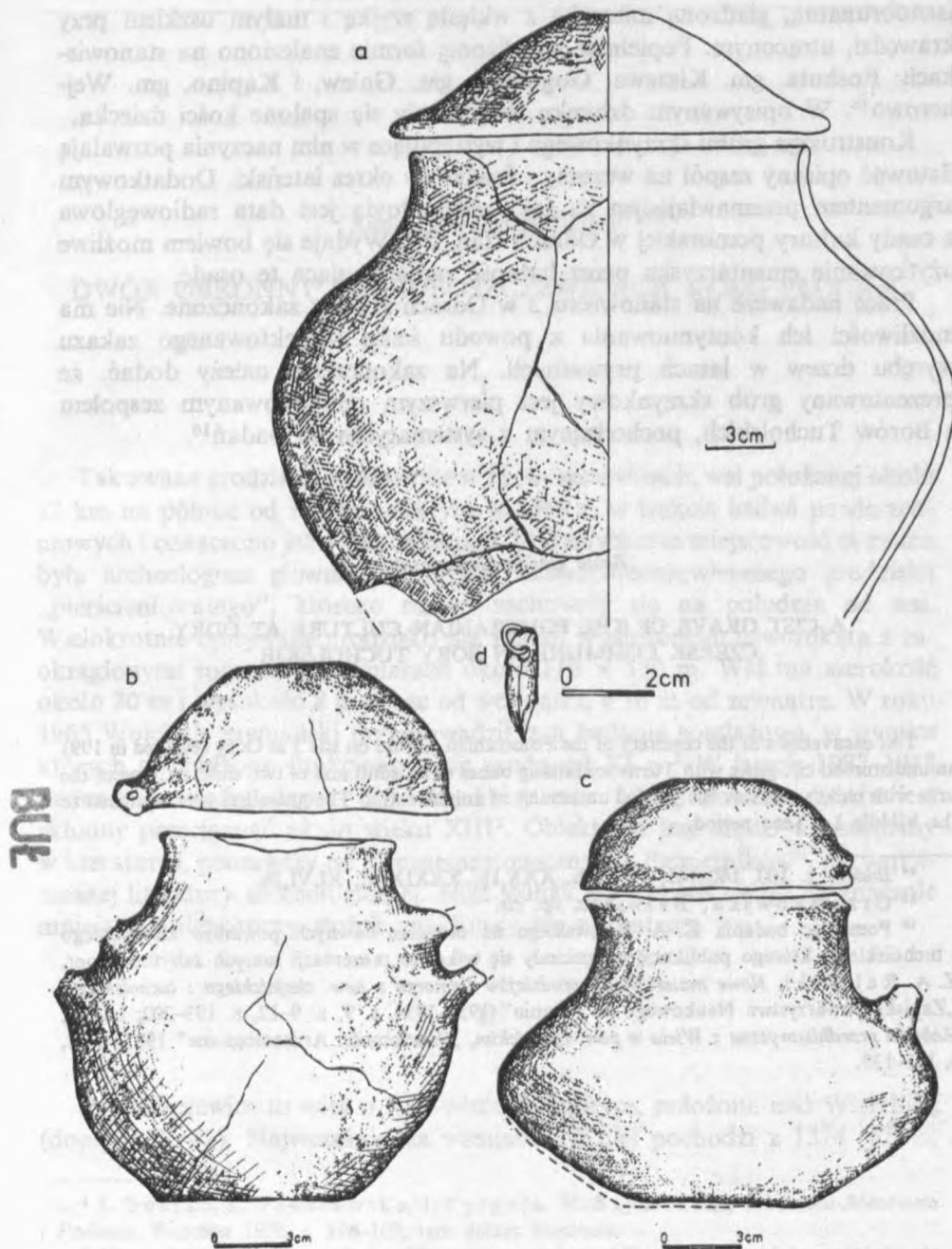
¹⁰ *Ibidem*, s. 187, 258–259, 357, tab. LVI,1d, LIX,6d, LXXI,3.

¹¹ *Ibidem*, s. 115, 420, 445, ryc. 8b, tab. LXXVI,4, LXXX,3.

¹² Dziękuję uprzejmie dr. Januszowi Markowskiemu z Instytutu Biologii Środowiskowej UŁ za wykonanie ekspertyzy.

¹³ Łuka, *op. cit.*, s. 417–418.

Rys. 4. Odry stan. 3. Grób skrzynkowy nr 2: a - popielnica nr 1; b - popielnica nr 2; c - popielnica nr 3; d - amulet kościany z kółkiem brązowym

jasnobrunatną, gładzoną miseczką z wklęsłą szyjką i małym uszkiem przy krawędzi, utraconym. Popielnice o zbliżonej formie znaleziono na stanowiskach: Foshuta, gm. Kiszewa, Gogolewo, gm. Gniew, i Kapino, gm. Wejherowo¹⁴. W opisywanym dzbanku znajdowały się spalone kości dziecka.

Konstrukcja grobu skrzynkowego i występujące w nim naczynia pozwalają datować opisany zespół na wczesny i środkowy okres lateński. Dodatkowym argumentem przemawiającym za taką chronologią jest data radiowęglowa z osady kultury pomorskiej w Odrach stan. 2¹⁵. Wydaje się bowiem możliwe użytkowanie cmentarzyska przez ludność zamieszkującą tę osadę.

Prace badawcze na stanowisku 3 w Odrach zostały zakończone. Nie ma możliwości ich kontynuowania z powodu ściśle respektowanego zakazu wyrębu drzew w lasach prywatnych. Na zakończenie należy dodać, że prezentowany grób skrzynkowy jest pierwszym opublikowanym zespołem z Borów Tucholskich, pochodzącym z systematycznych badań¹⁶.

Beata Górską-Grabarczyk

A CIST GRAVE OF THE POMERANIAN CULTURE AT ODRY
CZERSK COMMUNE, IN BORY TUCHOLSKIE

Test excavations of the cemetery of the Pomeranian culture on site 3 at Odry revealed in 1991 an undisturbed cist grave with 3 urns containing bones of an adult and of two children. One of the urns with child's remains has yielded an amulet of animal tooth. The grave has been assigned to the Middle La Tène period.

¹⁴ *Ibidem*, s. 100, 140–141, 187, tab. XXX,1b, XXXIX,2d, XLVI,2b.

¹⁵ Grzelakowska, Balwierz, *op. cit.*

¹⁶ Pomijając badania Z. A. Rajewskiego na obszarze dawnych powiatów chojnickiego i tucholskiego, którego publikacje ograniczały się tylko do prezentacji samych zabytków, por. Z. A. Rajewski, *Nowe materiały do pradziejów Pomorza z pow. chojnickiego i tucholskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1932–1934, t. 9, z. 9–12, s. 193–202; *idem*, *Zabytki przedhistoryczne z Wiela w pow. chojnickim*, „Wiadomości Archeologiczne” 1935, t. 12, s. 131–139.